

Szkoła Podstawowa nr 3
im. Pamięci Kolejarzy Chojnickich

SZKOLNY PROGRAM PROFILAKTYKI 2015 - 2018

Zespół ds. profilaktyki

Przewodniczący: Zofia Myszka

Członkowie:

Danuta Lamczyk
Elżbieta Koperska
Hanna Weltrowska
Anna Bindek

Chojnice, 2015r.

PROGRAM DZIAŁAŃ PROFILAKTYCZNYCH W SZKOLE PODSTAWOWEJ NR 3 W CHOJNICACH NA LATA 2015– 2018

PODSTAWA PRAWNA

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej art. 72
2. Akty prawne Konwencji Praw Dziecka
3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. Nr 61, poz. 624)
4. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2002 r. zmieniające poprzednie rozporządzenie (Dz.U. Nr 10, poz. 96)
5. Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.
6. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2003 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. NR 11, poz. 114)
7. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 stycznia 2003 r. w sprawie szczegółowych form działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonej uzależnieniem (Dz.U. Nr 26, poz. 226).
8. Ustawa z dnia 10 czerwca 2010r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.z dnia 13 lipca 2010r.)
9. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.

WSTĘP

Zadaniem szkoły jest stworzenie warunków do kształcenia i stosowania zasad zdrowego stylu życia, rozwijania poczucia własnej wartości, samodzielności, niezależności, tolerancji i uzdolnień oraz zapewnienie bezpieczeństwa.

Program niniejszy obejmuje działania profilaktyczne, których realizacja przewidziana jest na 3 lata. Zawarto w nim problematykę zapobiegania i zwalczania agresji oraz przemocy wśród dzieci, profilaktyki uzależnień, promocji zdrowia, edukacji do życia w rodzinie i społeczeństwie oraz bezpieczeństwa w codziennym życiu. Program jest spójny z założeniami i celami Szkolnego Planu Wychowawczego. W oparciu o program trzyletni powstaną programy profilaktyczne na dany rok szkolny, uwzględniające bieżące potrzeby szkoły i aktualne problemy.

Profilaktyka jest jednym ze sposobów przeciwdziałania szkodliwym, niepożądanym i dolegliwym zjawiskom społecznym poprzez podejmowanie czynności wyprzedzających ich ujawnienie i rozprzestrzenienie.

Wg Hołysta jest to pewien system metod i środków, który ma w zamiarze dwa cele:
- usuwanie przyczyn ujemnych zjawisk społecznych,

- stwarzanie warunków dla prawidłowego funkcjonowania i rozwoju (warunków dotyczących jednostki i grupy społecznej).

Zgodnie z definicją do profilaktyki zalicza się zajęcia uczące dzieci różnych umiejętności społecznych.

DIAGNOZA

Podjęcie zachowań ryzykownych przez dzieci i młodzież związane jest z występowaniem szeregu czynników zewnętrznych i wewnętrznych, których interakcje mogą sprzyjać powstawaniu zachowań problemowych, bądź je hamować. Zadaniem programu jest eliminacja lub redukcja czynników ryzyka, przy jednoczesnym wzmacnianiu czynników chroniących.

Czynniki ryzyka to cechy, sytuacje, warunki sprzyjające powstawaniu zachowań ryzykownych.

Czynniki chroniące to cechy, sytuacje, warunki zwiększające odporność na działanie czynników ryzyka.

Po przeprowadzeniu wstępnej analizy środowiska uczniów zostały wyłonione czynniki ryzyka i czynniki chroniące wymagające naszych działań profilaktycznych.

Czynniki ryzyka:

- U dzieci, które mają problemy we współżyciu w grupie pojawiają się zachowania agresywne wobec rówieśników albo wycofywanie się z interakcji, „zamykanie w sobie”;
- Obserwujemy przypadki dzieci z zaburzonym zachowaniem, nadpobudliwych psychoruchowo bądź wycofanych;
- Nie wszyscy uczniowie opanowali umiejętność prawidłowej komunikacji interpersonalnej i inteligencji emocjonalnej, wielu nie potrafi rozwiązywać konfliktów i radzić sobie w trudnych, stresujących sytuacjach oraz z emocjami;
- Wśród uczniów znajdują się dzieci z rodzin problemowych, zagrożonych alkoholizmem, niedostosowanych, niewydolnych, niezaradnych życiowo, zaniedbanych, rozbitych;
- Obserwujemy ubożenie społeczeństwa lokalnego, wzrost liczby rodzin korzystających z pomocy MOPS, dotkniętych bezrobociem;
- Wzrasta liczba rodziców poszukujących pracy za granicą i pozostawiających dzieci bez właściwej opieki;
- Coraz częstsze są przypadki współzależnienia u dzieci – członków rodzin z problemem alkoholowym;
- Obserwujemy przypadki niedostatecznego zaangażowania rodziców w wychowanie dzieci, w spędzanie czasu wolnego z dzieckiem, kontrolowanie go i pomaganie mu w nauce;
- Uczniowie i ich rodzice dysponują często niewystarczającą wiedzą na temat skutków zagrożeń społecznych oraz możliwością szukania pomocy.

Czynniki chroniące:

- Dzieci z rodzin problemowych, zagrożonych patologią społeczną, objęte są szczególną opieką pedagogiczną – psychologiczną – socjalną;
- W szkole działa dobrze wyposażona świetlica popołudniowa z zajęciami socjoterapeutycznymi, posiadająca atrakcyjną ofertę zajęć dla dzieci;

- W szkole odbywają się różnorodne zajęcia dla dzieci ze szczególnymi trudnościami w nauce;
- Szkoła posiada bogatą i atrakcyjną ofertę zajęć pozalekcyjnych;
- Organizowana jest duża liczba zajęć sportowych (lekcyjne i pozalekcyjne);
- Organizowane są liczne wycieczki, wyjścia do kina, na basen i inne;
- Efektywnie działa Samorząd Szkolny, zagospodarowując czas wolny uczniów (konkursy, dyskoteki, występy);
- Wzrasta liczba akcji profilaktycznych promujących zdrowy styl życia i zaangażowanie ich uczestników;
- Wzrasta liczba zajęć prowadzona metodami aktywizującymi, wdrażana jest indywidualizacja i wielopoziomowość nauczania;
- Rozwija się współpraca z instytucjami wspierającymi szkołę;
- Realizowane są programy profilaktyczne „Spójrz inaczej”, „Spójrz inaczej na agresję”; „Znajdź właściwe rozwiązanie”, „Nie pal przy mnie, proszę” czy „Zachowaj Trzeźwy Umysł”;
- Nie zanotowano przypadku uzależnienia wśród uczniów;
- Coraz większa liczba nauczycieli nabywa umiejętności prowadzenia skutecznych działań profilaktycznych.
- W szkole działają dwie świetlice dzienne („0 – I” i „II – VI”) dla dzieci rodziców pracujących zawodowo, w których organizowane są różne zajęcia i udzielana jest pomoc dydaktyczna.

WNIOSKI

Szkoła troszczy się o ochronę uczniów przed przemocą, uzależnieniami, demoralizacją i innymi zagrożeniami. Wychowawcy rozpoznają środowisko rodzinne uczniów. Profilaktyka prowadzona jest w sposób zorganizowany, z uwzględnieniem uczniów potencjalnie zagrożonych niedostosowaniem. Organizowane są różnorodne zajęcia pozalekcyjne jako ciekawa propozycja spędzania czasu wolnego. Dla dzieci potrzebujących dodatkowej opieki organizowane są zajęcia w świetlicy popołudniowej.

Skutki oddziaływań profilaktycznych byłyby głębsze po wzmocnieniu współpracy między nauczycielami, rodzicami, władzą samorządową i instytucjami wspierającymi szkołę. Strategie działań profilaktycznych są nakierowane na integrację ze środowiskiem lokalnym.

Działania szkoły projektowane w niniejszym programie skupiają się na realizacji założeń profilaktyki pierwszorzędowej i – drugorzędowej.

Profilaktyka pierwszorzędowa kierowana jest do grup niskiego ryzyka, celem jej jest promocja zdrowego stylu życia, zmniejszenie rozpowszechnienia zachowań ryzykownych.

Profilaktyka drugorzędowa ma na celu wczesne wykrywanie i interwencję, ograniczenie głębokości i czasu trwania dysfunkcji.

W ramach w/w działań profilaktycznych stosowane są 4 rodzaje strategii: informacyjna, edukacyjna, alternatywna i interwencyjna.

CELE GŁÓWNE PROGRAMU

- **Działania przygotowujące młodych ludzi do zdrowego życia, jednocześnie kreujące i korygujące ich postawy, nastawione na stworzenie optymalnych warunków rozwoju.**

- **Podniesienie jakości i efektywności realizowanych dotąd działań z zakresu profilaktyki w szkole poprzez aktywną współpracę wszystkich podmiotów edukacji (rodziców, dzieci, nauczycieli i in. pracowników szkoły oraz instytucji współpracujących ze szkołą).**

CELE SZCZEGÓŁOWE

Strategia informacyjna

- Podnoszenie kwalifikacji nauczycieli z zakresu profilaktyki uzależnień oraz komunikacji interpersonalnej;
- Doskonalenie wiedzy nauczycieli z dziedziny psychologii i socjoterapii;
- Dostarczanie rzetelnej informacji uczniom na temat zagrożeń społecznych oraz skutków zachowań ryzykownych w celu podejmowania świadomych wyborów;
- Poszerzanie wiedzy rodziców z zakresu profilaktyki uzależnień oraz negatywnych zjawisk społecznych w celu wczesnego rozpoznawania problemów lub zapobiegania im.

Strategia edukacyjna

- Pomoc uczniom w rozwijaniu ważnych umiejętności psychologicznych i społecznych, zgodnie z założeniami, że przyczyną zachowań ryzykownych jest brak umiejętności niezbędnych w życiu społecznym;
- Kształtowanie u uczniów odpowiednich postaw wobec siebie i innych ludzi oraz rozwijanie umiejętności analizowania i kontrolowania różnorodnych zachowań oraz emocji;
- Kształtowanie umiejętności prawidłowej komunikacji interpersonalnej, uczenie zachowań asertywnych, podejmowania decyzji;
- Pomoc uczniom w rozpoznawaniu wartości moralnych, ich hierarchizowania oraz dokonywaniu prawidłowych wyborów;
- Kształtowanie odpowiedniej postawy wobec środków uzależniających oraz negatywnych, antyspołecznych zachowań;
- Kształtowanie umiejętności samokontroli, radzenia sobie w sytuacjach stresu oraz rozwiązywania konfliktów na drodze dialogu;
- Wdrażanie do efektywnego spędzania czasu wolnego, propagowanie zdrowego stylu życia i przestrzegania zasad bezpieczeństwa.

Strategia alternatywna

- Zwiększanie wiedzy i umiejętności rodziców z zakresu rozwiązywania sytuacji problemowych związanych z wychowaniem dzieci (poradnictwo i szkolenia – profilaktyka uzależnień, umiejętności interpersonalne);
- Stwarzanie uczniom odpowiednich warunków zaspokojenia ważnych potrzeb i osiągnięcia satysfakcji życiowej;
- Stwarzanie uczniom możliwości zaangażowania się w społecznie akceptowaną działalność (artystyczną, sportową, charytatywną i in.) oraz rozwijanie postaw prospołecznych;
- Stwarzanie warunków do efektywnego spędzania czasu wolnego przez uczniów oraz możliwości rozwijania swoich zainteresowań i talentów w szkole i poza szkołą;
- Działalność świetlicy popołudniowej z zajęciami socjoterapeutycznymi jako alternatywy dla dzieci z zagrożonych środowisk;

- Pozyskiwanie środków finansowych i sponsorów na działania w kierunku uatrakcyjnienia i wzbogacenia oferty zajęć pozalekcyjnych.

Strategia interwencyjna

- Pomoc rodzicom w identyfikowaniu i rozwiązywaniu problemów ich dzieci, wsparcie w sytuacjach kryzysowych;
- Udzielanie pomocy psychologicznej, pedagogicznej i socjalnej uczniom z rodzin z problemami, ze środowisk zagrożonych patologią, z rodzin z problemem uzależnienia;
- Objęcie opieką i terapią uczniów sprawiających szczególne problemy wychowawcze;
- Praca z dziećmi, które miały kontakt ze środowiskiem z problemem uzależnienia;
- Objęcie opieką świetlicy popołudniowej z zajęciami socjoterapeutycznymi dzieci z rodzin problemowych;
- Pomoc w nauce dzieciom ze szczególnymi trudnościami (terapia pedagogiczna, zajęcia wyrównawcze, rewalidacja);
- Współpraca z Ośrodkiem Profilaktyki Rodzinnej, Poradnią Psychologiczno – Pedagogiczną, poradniami specjalistycznymi zajmującymi się leczeniem uzależnień, Miejską Komisją ds. Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, MOPS, Komendą Policji.

SPOSOBY OSIĄGNIĘCIA CELÓW

- Podejmowanie środków zaradczych
- Modelowanie określonego typu zachowań z pomocą uporządkowanego zbioru zasad.
- Prowadzenie zajęć edukacyjnych tworzących odpowiednie postawy wobec zjawisk przemocy, wandalizmu, uzależnień.
- Podjęcie szeroko rozumianej systematycznej współpracy z rodzicami.
- Współdziałanie z instytucjami zainteresowanymi pomocą dzieciom i rodzinie.
- Aktualizowanie i poszerzanie wiedzy nauczycieli.
- Niezwłoczne interweniowanie w sytuacjach zagrożeń.
- Udzielanie pomocy psychologicznej, pedagogicznej i socjalnej potrzebującym jej uczniom;
- Objęcie opieką i terapią uczniów sprawiających szczególne problemy wychowawcze;
- Objęcie opieką świetlicy popołudniowej z zajęciami socjoterapeutycznymi dzieci problemowych;
- Pomoc w nauce dzieciom ze szczególnymi trudnościami;
- Współpraca z instytucjami zajmującymi się leczeniem uzależnień i zapobieganiem im.
- Prowadzenie zajęć edukacyjnych rozwijających umiejętności społeczne, radzenia sobie ze stresem, rozpoznawania i kontrolowania emocji.

ODBIORCA PROGRAMU SĄ:

- Uczniowie klas 0 – VI Szkoły Podstawowej nr 3 w Chojnicach;
- Rodzice uczniów uczęszczających do SP nr 3 w Chojnicach;
- Nauczyciele szkoły.

CZAS I OBSZAR REALIZACJI PROGRAMU

Czas: wrzesień 2015 – czerwiec 2018;

Obszar: szkoła i środowisko lokalne uczniów.

SPOSOBY REALIZACJI

Realizacja programu obejmuje ogólne zadania profilaktyczne szkoły, których strukturę tworzą zadania szczegółowe.

Zadania realizowane są przez cały rok szkolny, zgodnie z planami pracy wychowawców klas, pedagogów szkolnych, psychologa oraz harmonogramem spotkań z rodzicami i harmonogramem WDN na dany rok szkolny.

Zadania szczegółowe Programu Działań Profilaktycznych na lata 2015 – 2018.

Oprócz niniejszego programu zakłada się coroczne tworzenie Szkolnego Planu Profilaktyki na dany rok szkolny. Roczny program będzie miał ścisły związek z diagnozą aktualnego stanu sytuacji wychowawczej szkoły dokonywaną na koniec danego roku szkolnego oraz priorytetami do pracy profilaktyczno – wychowawczej na dany rok szkolny.

Realizacja programu obejmuje:

- Przedstawienie programu Radzie Pedagogicznej oraz Radzie Rodziców;
- Zaproszenie rodziców do współpracy;
- Przedstawienie programu Samorządowi Szkolnemu oraz włączenie społeczności uczniowskiej do jego realizacji;
- Włączenie do współpracy innych pracowników szkoły oraz osób i instytucji współpracujących ze szkołą;
- Uwzględnieni tematyki profilaktycznej w planach pracy wychowawców klas, pedagogów szkolnych i psychologa.

Założenia i zadania Programu Działań Profilaktycznych są ściśle powiązane z Planem Wychowawczym Szkoły.

Program Działań Profilaktycznych realizowany będzie w czterech blokach tematycznych:

- Kształtowanie nawyków zdrowego stylu życia
- Wspieranie rozwoju osobistego i społecznego uczniów
- Uświadomienie dzieciom zagrożeń współczesnej cywilizacji
- Rozwijanie umiejętności wychowawczych rodziców. Udzielanie pomocy i wsparcia.

Metody i techniki realizacji

Uczniowie

- Zajęcia psychoedukacyjne;

- Zajęcia warsztatowe;
- Wykłady;
- Pogadanki;
- Zajęcia integrujące;
- Współpraca międzyklasowa;
- Przygotowywanie przez uczniów przedstawień o tematyce profilaktycznej;
- Tematyczne konkursy plastyczne;
- Imprezy rekreacyjno – sportowe i festyny;
- Realizacja rocznych programów wychowawczych i profilaktycznych dla poszczególnych klas.

Rodzice

- Wykłady, prelekcje (tematyka spotkań z rodzicami zgodna z harmonogramem na bieżący rok szkolny);
- Wywiadówki profilaktyczne;
- Rozmowy indywidualne;
- Pomoc rodziców w przygotowywaniu przedstawień profilaktycznych, prezentowanych przez dzieci;
- Festyny rodzinne, imprezy rekreacyjno – sportowe;
- Udział w uroczystościach okolicznościowych oraz akcjach profilaktycznych;

Nauczyciele

- Udział w szkoleniach z zakresu komunikacji interpersonalnej, rozwiązywania problemów wychowawczych oraz prowadzenia działań profilaktycznych;
- Organizowanie i prowadzenie różnorodnych działań profilaktycznych w szkole zgodnie z własną inwencją twórczą.

Realizacja tematyki jest wspierana przez:

- Wystrój szkoły;
- Działania Samorządu Szkolnego;
- Godziny do dyspozycji wychowawcy (tematyka profilaktyczna uwzględniana w planach pracy poszczególnych wychowawców);
- Realizację tematów profilaktycznych na innych przedmiotach;
- Zajęcia warsztatowe i psychoedukacyjne dla uczniów (np. trening antystresowy) prowadzone przez psychologa i pedagogów szkolnych;
- Szkolenia nauczycieli;
- Działania rodziców;
- Spotkania uczniów z policjantami i kuratorami sądowymi;
- Konkursy, ulotki, gazetki szkolne.

SPODZIEWANE EFEKTY

Co zmieni się po wprowadzeniu programu?

- Wzrośnie świadomość uczniów na temat zagrożeń społecznych;

- Wzrośnie kultura osobista uczniów;
- Poszerzą się umiejętności interpersonalne i umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach;
- Zwiększy się świadomość rodziców na temat niebezpiecznych zjawisk społecznych;
- Rodzice będą chętniej uczestniczyli w działaniach wychowawczych i profilaktycznych szkoły;
- Wzrośnie poziom bezpieczeństwa w szkole;
- Wzrośnie świadomość potrzeby prowadzenia zdrowego stylu życia, odpowiedniego spędzania czasu wolnego;
- Wzrośnie liczba osób przekonanych o potrzebie prowadzenia działań profilaktycznych;
- Nastąpi wzrost poparcia społecznego, szkoła otrzyma wsparcie w realizacji dalszych działań.

MONITORING

- Analiza wpisów tematów profilaktycznych do dzienników lekcyjnych;
- Spotkania z reprezentantami Samorządu Uczniowskiego podczas realizacji projektów, akcji i programów profilaktycznych;
- Spotkania z Radą Rodziców;
- Sprawozdania pedagogów szkolnych i psychologa z podjętych działań,
- Sprawozdania z zajęć pozalekcyjnych,
- Sprawozdania z działań świetlicy popołudniowej z zajęciami socjoterapeutycznymi;
- Realizacja kalendarza imprez szkolnych;
- Realizacja harmonogramu spotkań z rodzicami;
- Sprawozdania z realizacji indywidualnych planów i programów profilaktycznych realizowanych indywidualnie przez wychowawców;
- Protokoły ze spotkań Rady Pedagogicznej i WDN;
- Scenariusze zajęć profilaktycznych, uroczystości i imprez szkolnych;
- Inna dokumentacja z realizacji programu.

EWALUACJA

- Wnioski na podstawie ankiet, obserwacji współuczestniczącej, rozmów z uczniami;
- Wnioski z analizy sprawozdań, realizacji planów i programów zamieszczonych w załącznikach;
- Sprawozdania zawierające weryfikację celów, założeń, metod oraz ocenę zaangażowania uczniów i rodziców w działalność profilaktyczną;
- Dokonywanie analizy sytuacji wychowawczej w danym roku szkolnym (śródroczna i końcoworoczna);
- Badania ankietowe wśród uczniów, rodziców i nauczycieli po każdym roku realizacji programu profilaktycznego, analiza i formułowanie wniosków do realizacji.

PROGRAM ZAKŁADA WSPÓLPRACĘ Z:

- Nauczycielami, wychowawcami i wszystkimi pracownikami szkoły;
- Rodzicami, w tym Radą Rodziców;
- Poradnią Psychologiczno – Pedagogiczną;
- Ośrodkiem Profilaktyki Rodzinnej;
- Policją;
- Sądem Rejonowym;
- Władzami samorządowymi;
- Miejskim Domem Kultury;
- MOPS;
- Innymi instytucjami współpracującymi ze szkołą.

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik nr 1

Zadania szczegółowe Programu Działań Profilaktycznych na lata 2015 – 2018:

- Kalendarz imprez szkolnych na dany rok szkolny;
- Harmonogram spotkań z rodzicami na dany rok szkolny;
- Szkolny Program Wychowawczy;
- Roczne programy profilaktyczne i wychowawcze;
- Roczne programy świetlicy popołudniowej z zajęciami socjoterapeutycznymi;
- Roczne Programy Samorządu Szkolnego;
- Wykazy zajęć pozalekcyjnych;
- Wykazy zajęć dodatkowych dla uczniów z trudnościami w nauce;
- Harmonogram spotkań WDN na dany rok szkolny;
- Plany wychowawcze i rozkłady godzin wychowawczych;
- Indywidualne programy profilaktyczne dla klas;
- Koncepcje pracy i plany pracy pedagoga szkolnego i psychologa.

BIBLIOGRAFIA:

- Balcerek – Kałek A., „Budowanie szkolnych programów profilaktycznych”, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2003;
- Pluta T., „Profilaktyczno – wychowawczy program przeciwdziałania agresji u dzieci w młodszym wieku szkolnym”, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2003;
- Wieczorek – Stachowicz M., „Profilaktyka w szkole. Poradnik dla nauczyciela”, Warszawa 2000;
- Brzezińska A, Hormnowska E., „Dzieci i młodzież wobec agresji i przemocy”, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004;
- Rawicka K. red., „Socjoterapia”, CMPP-P MEN, Warszawa 1999;
- Goś Z.G. red. „Kierunki działań profilaktycznych”, Pracownia wydawnicza fundacji Masz szansę, 1993;
- Korpetta E., Szmerdt – Sisicka, „Narkotyki w Polsce mity i rzeczywistość”, Prószyński i s-ka, Warszawa 2000;
- Pasek M., „Narkotyki przy tablicy”, Warszawa 2000;
- Materiały ze szkolenia nt. konstruowania programów profilaktycznych: Kampania województwa pomorskiego „Jestem wolny nieuzależniony”, Sopotkie Stowarzyszenie Profilaktyki i Promocji Zdrowia MEANDER;
- Vogler R. E. Bartz W., R. „Nastolatki i alkohol. Kiedy nie wystarczy powiedzieć nie” PARPA, Warszawa 1999;
- Pacewicz A. „Zanim spróbujesz. Program profilaktyki uzależnień dla uczniów”, PARPA, Warszawa 1994;